

УДК 1(091) (477)

ВОЛОДИМИР ЮРИНЕЦЬ ЯК ІСТОРИК ФІЛОСОФІЇ

Іван Козій

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна, academy@lak.lviv.ua*

Подано аналіз філософських праць Володимира Юринця, виданих у ПЗМ (Под знаменем марксизма). Виявлено стрижневі вектори історико-філософських досліджень науковця. Зокрема, висвітлено його гносеологічні пошуки та проблеми західноєвропейської історіософії.

Ключові слова: матеріалізм, ідеалізм, феноменологія, психоаналіз.

Розвиток української філософії ХХ ст. потребує подальшого ґрунтового та системного аналізу. Сьогодні визначені лише певні вектори руху, окреслені проблеми. Можемо констатувати, що спеціальні фундаментальні дослідження філософії в Україні так званого радянського періоду також практично відсутні. Це можна пояснити низкою суб'єктивних та об'єктивних причин. Попри сказане, слід виділити окремих науковців, які так чи інакше досліджують специфіку філософії цього періоду. Так, в “Історії філософії України” [2], у розділі “Світоглядно – філософська ситуація в Україні: крізь руїну до самовідродження (20–90-ті рр.)”, який написали І. Бичко, М. Тарасенко та В. Табачковський, робиться спроба (чи не перша – І.К.) аналізу української філософії окресленого періоду. Пізніше виходять інші версії підручників та посібників, у яких досліджується українська філософія першої половини ХХ ст. Серед них можна виділити посібник “Історія філософської думки в Україні” [3] (тема „Філософія в Україні радянської та пострадянської доби”). Багата фактажем праця М. Роженка “Трагедія академіка Володимира Юринця (Штрихи до історії української філософії радянської доби)”, [4] видана у Києві 1996 року. У 2006 році у Львові Н. Горбач видав дослідження “Специфіка української філософії” [1], де в десятому параграфі (“Українська філософська думка 20–80-х років ХХ століття”) подає нове бачення цього періоду. Отже, для того, щоб адекватно та синтетично трактувати історію української філософії ХХ ст., актуальними є локальні дослідження, які допоможуть

сформувати загальну картину. Тому мета статті – історико-філософський аналіз низки праць українського філософа радянської доби В. Юринця.

Аналізуючи персоналію чи філософську течію, чи культурно-історичну епоху загалом, необхідно усвідомлювати, що їх розвиток безпосередньо залежить від багатьох зовнішніх факторів: політичних, економічних, історичних тощо. Їх потрібно враховувати, щоб адекватно тлумачити той чи інший феномен. Говорячи про стан української філософії радянського періоду, важко повністю абстрагуватися від політико-історичних умов, у яких вона розвивалася. Насамперед потрібно наголосити на тому, що за період 20–30-х років XX ст. українська інтелігенція зазнала вагомих втрат (добровільна еміграція, примусове заслання). Щоб якось заповнити утворений вакуум уряд спішно (і як наслідок не завжди якісно) починає підготовку спеціалістів, які були б зорієнтовані на марксистсько-ленінську ідеологію, а також повністю підпорядковані новій владі. “Основою їх стає концепція пролетарської культури та загальна орієнтація на марксизм в ленінській інтерпретації, які ще в 1905 р. В. Брюсов назвав цензурою партії більшовиків в її прагненні до встановлення істини “в останній інстанції”. З цією метою відкривається Комуністична академія, Інститути червоної професури, робітничі факультети, реформується вся система освіти та науково-теоретичних досліджень, характер і зміст суспільно-політичної преси” [3, с. 508–509].

Слід зазначити, що В. Юринець займався історіософськими проблемами як української, так і світової філософії. У гносеології поряд з традиційними методами і формами пізнання вчений апелював до художніх засобів вираження світу. Також добре орієнтувався в українських літературознавчих процесах. Написав низку філософських та літературознавчих досліджень [1, с. 181–182]. Так, у 1922 році В. Юринець пише статтю “Демокрит в свете новейших научных исследований”, в якій аналізує (щоправда з позицій апологетики матеріалізму та нівелювання ідеалізму – І.К.) філософський метод Демокріта, залучивши для цього ґрунтовний історіософський матеріал. В. Юринець стверджує, що філософським підґрунтям сучасного природознавства є матеріалізм. Але він зазначає про вплив не лише матеріалізму. Починаючи з перших спроб наукового відродження в XVI ст. і до теперішнього часу, утверджується думка, що лише діалектичний метод здатний

спрямувати подальший розвиток природничих наук. Отже, діалектика є певною мірою неусвідомленим, але практично впроваджуваним методом у багатьох галузях природничих наук, який дав можливість вирішити низку проблем, які до того здавалися не вирішуваними.

Далі В. Юринець пише, що представники “марбурзької школи” виводять теорію виникнення сучасної науки з ідеалістичної філософії. Так, згадуючи про Е. Касіра, науковець зазначає, що він не розуміє, щоб поза ідеалізмом могло зародитися дещо плідне в науці. За словами В. Юринця, Е. Касіра, розуміючи, що повністю нехтувати матеріалістами не можна, зважується на такий крок: намагається довести, що матеріалістів не існувало взагалі. Стосовно діалектики В. Юринець пише, що для кантіанців вона надто значний витвір людського мислення, щоб її замовчувати (або її виникнення приписати матеріалістам). За кантіанцями, діалектика – витвір ідеалістичної думки, проте як науковий (філософський) метод вона розвинулася на ґрунті все ж таки матеріалізму. Визначним матеріалістом, засновником сучасної атомістичної теорії, першим свідомим діалектиком був Демокріт. В. Юринець зазначає, що про Демокріта-діалектика досі ми знали небагато. Його особа, характер, прийоми та методи наукової діяльності маловідомі та досліджені неналежно, незважаючи на те що багато науковців займалися вивченням філософії Демокріта [5, с. 84–86].

В. Юринець аналізує творчість Демокріта як філософа-діалектика, математика та геометра, залучивши для цього праці багатьох світових філософів. Так, Г. Гегель, за словами В. Юринця, розглядав Демокріта як одного з перших діалектиків у історії світової філософії. В “Історії філософії” Г. Гегель пише, що атомісти вперше свідомо озброїлися проти думок про створення світу потойбічною, позасвітковою сутністю. Слід зазначити, що Г. Гегель не завжди дотримувався чіткої лінії стосовно матеріалістичного підґрунтя філософії Демокріта. Взявши до уваги дослідження попередніх науковців, В. Юринець робить висновок, що саме діалектичний метод був для Демокріта єдиним засобом пізнання у його наукових пошуках. Діалектичне мислення і метод найкраще можна проілюструвати, використавши сферу точних наук (зокрема диференціальне та інтегральне числення). В. Юринець зазначає, що саме Демокріт був творцем диференціального числення, а також багатьох інших математичних дисциплін, де за основу взято діалектичне мислення. Доводячи причетність Демокріта до вищезазначе-

них математичних відкриттів, В. Юринець апелює до листа Архімеда Ератосфену, у якому докладно описані ті методи, якими послуговувався Архімед, досліджуючи та створюючи свої теореми у галузі механіки. Зокрема, Архімед дає перелік авторів, які ще до нього користувалися цим методом. З листа можна дізнатися, що саме Демокріт винайшов описаний Архімедом метод і довів, що конус є третиною циліндра, а піраміда третиною призми із спільними основою та висотою. Потім цей метод розвинув Евдокс [5, с. 86–89].

Пишучи про Демокріта-геометра, В. Юринець зазначає, що проєктивна геометрія існувала вже у Стародавній Греції. Центральне місце у проєктивних дослідженнях займає доробок Демокріта, адже саме він у своїх працях “Актинографія” та “Екпетасмата” подав її закінчену теорію. Отже, В. Юринець робить висновок, що Демокріт є тією точкою перетину, в якій поєдналися стрижневі наукові концепції класичного світу. Він увібрав у себе знання усіх тогочасних наук і зумів розвинути їх далі. Стихійному матеріалізму початків грецької філософії Демокріт дав як науково-теоретичне обґрунтування свою атомістичну теорію, а початкам діалектики надав математичного вигляду. Поряд з цим В. Юринець називає ще одну (третю) вагому ідею у сфері математики, де основою був діалектичний тип мислення. Це ідея раціонального числа. У кінці дослідник цитує Ф. Ланге, який пише, що творчість Демокріта належним чином ще не вивчена, а його вклад в історію світової філософії до кінця не оцінений [5, с. 92–94].

В 11–12 номерах журналу “Под знаменем марксизма” за 1922 рік В. Юринець видає статтю “Эдмунд Гуссерль”. Уже на початку своєї праці автор називає Е. Гусерля еклектиком, зазначаючи, що у нього немає жодної думки, яка б не зустрічалася у філософів попередніх епох. При цьому Е. Гуссерль володіє ще однією прикметною здатністю, а саме: поєднувати те, що в принципі поєднати неможливо. Якщо взяти окремі фрагменти його філософії, то побачимо, що багато з них просто взаємовиключні, адже перебувають на протилежних полюсах. Незважаючи на те, послідовники Е. Гусерля постійно наголошують на оригінальності його філософії. Але якщо вдається до більш детального аналізу, побачимо усі її внутрішні протиріччя та запозичення.

В. Юринець порівнює Е. Гусерля з Плотіном, приписуючи як першому, так і другому еклектизм та тяжіння до компіляцій. Характеризуючи творчі пошуки Е. Гусерля загалом, В. Юринець називає бага-

то дотичних у його філософії з іншими відомими світовими філософами. Так, на початку своєї діяльності Е. Гусерль зазнав впливу теорії психолога Ф. Brentano. Пізніше з так званого психологіста Е. Гусерль стає на протилежну позицію – антипсихологіста, “озброївшись” теоріями Б. Больцано (теолога та філософа) і Аристотеля. Поряд з цим В. Юринець показує вплив на Е. Гусерля математика Г. Кантора, чия “теорія множин” в подальшому зазнала деяких внутрішніх протиріч. І, за словами В. Юринця, Е. Гусерль, запозичаючи, її не врахував цих ключових моментів. Витоки містицизму, філософія Ф. Шелінга і Платона – ще одна площина філософських паралелей Е. Гусерля. Також В. Юринець знаходить (незважаючи на нібито внутрішні розбіжності) вплив емпіріокритицизму Авенаріуса. Філософія І. Канта, хоча і опосередковано, теж мала певний вплив на формування світогляду Е. Гусерля [6, с. 61–65]. Окресливши у такий спосіб усіх “ідейних” попередників Е. Гусерля, дослідник починає аналіз концептуальних положень його філософії, не дотримуючись при цьому хронологічного порядку, а “ідучи” за логікою рефлексування мислителя.

Аналізуючи філософію Е. Гусерля, В. Юринець насамперед визначає вихідний пункт, першопочаток його філософії, зокрема вказує, що філософія Е. Гусерля розвинулася завдяки повному хаосу в сучасній західно-європейській філософії. Такий хаос, з одного боку, можна пояснити існуванням великої кількості філософських систем (кожна з яких претендувала на абсолютну істинність), а також течій, напрямів та шкіл, а з іншого – розмитістю питання про сутність філософії. Незважаючи на таке нагромадження згаданих вище течій, підходів, методів, досі немає принципової відповіді на одне із найсуттєвіших питань філософії – що таке філософія і який її предмет? Відсутність чіткої відповіді полягає також в існуванні великої кількості різноманітних відповідей. Той факт примушує задуматися про можливість існування філософії взагалі. Згадані моменти, на думку В. Юринця, послужили основою розвитку філософської доктрини Е. Гусерля.

Абстрагуючись від другорядного, В. Юринець концентрується на стрижневих моментах еволюціонування філософських поглядів мислителя. Ідучи за Е. Гусерлем, він робить висновок, що, як і природничі науки, філософія прагнула знайти фундаментальне підґрунтя (основну науку), яке б забезпечило подальший її розвиток. Роль такої головної науки була відведена психології. Саме тому, за Е. Гусерлем, пси-

хологізм є характерною рисою сучасного філософського дискурсу. Тому він стає основним об'єктом критики Е. Гусерля.

В основному Е. Гусерль критикує психологізм у першому томі “Логічних досліджень”, але й у статті “Філософія як строга наука” подібна критика теж присутня, проте у концентрованому вигляді стосовно найпринциповіших питань. Читаючи Е. Гусерля, В. Юринець зауважує, що головною помилкою експериментальної психології є те, що вона так званий фізико-хімічний метод приймає за єдино науковий. Психологи натуралістичного спрямування не враховують той факт, що метод не слід розуміти як деякі зовнішні рамки, як форму, в яку можна вкласти будь-який зміст. Точніше метод потрібно розуміти як пізнавальний засіб, що повинен трансформуватися залежно від природи досліджуваних предметів. Відповідно наукові методи спрацьовують у психології лише тоді, коли виявиться, що психологічні процеси – це явища такого ж порядку, як і явища матеріальні. Е. Гусерль зазначає, що філософія обирає своїм об'єктом щось незмінне та “вічне”. Тоді як “наповнення” різноманітних наук постійно змінюється. Звідси висновок: усі види філософії повертаються до основи сучасного філософування – до психологізму. За твердженням В. Юринця саме з таких історико-філософських пошуків “народилася” філософія Е. Гусерля. Основне питання, яке постало перед ним – як побороти психологізм не заперечуючи при цьому психології. Такі розмірковування приводять філософа до ідеї феноменології, яка хоч і не є його власним відкриттям, але завдяки йому досягла високого рівня [6, с. 66–77].

У 4–5 номерах “Под знаменем марксизма” за 1923 рік В. Юринець закінчує статтю присвячену Е. Гусерлю. На початку цієї заключної частини автор ставить низку цікавих питань, які, на його думку, залишилися в Е. Гусерля без відповіді. Так, безсумнівним є факт, що починаючи свої психолого-філософські дослідження, Е. Гусерль не мав чіткої картини щодо ідеї феноменології. Щоб не вдаватися до подвійного аналізу наведемо кілька завершальних висновків В. Юринця про феноменологію Е. Гусерля. По-перше, намагаючись розкрити головні моменти свого вчення, Е. Гусерль послуговувався насамперед складною і неприродною термінологією, яка не лише не допомагала, а подекуди заважала адекватному сприйняттю його ідей. По-друге, якщо феноменологія оперує сутностями, а не фактами, то очевидно передбачити, що вона повинна використовувати засоби відстороненого мислен-

ня, а також поняття, судження та умовиводи. Насправді ж у Е. Гусерля усе відбувається не так. Щоправда він зазначає, що результати феноменологічного аналізу можуть передаватися в дискурсивних формах мислення, але засобом безпосереднього аналізу повинна виступати інтуїція, споглядання сутності. Таке споглядання спрацьовує не лише з одиничними предметами, а й з тими, які визначаються як “рід”, “вид” і які досі розглядалися як певна абстракція, що не піддається жодному процесу споглядання. Саме в цьому полягає стрижневе протиріччя феноменології. Адже її феномени, з одного боку, – лише описові, а з другого – неемпіричні. Це протиріччя, на думку В. Юринця, Е. Гусерль так і не вирішив [7, с. 78–79].

У 1930 році в 5-му номері ПЗМ В. Юринець видає статтю “Філософський фронт на Україні”, у якій йдеться про стан української марксистської філософії та подальші перспективи її розвитку. Якщо спробувати абстрагуватися від її політичної заангажованості, можна ознайомитися з цікавими фактами подій в Україні у 20–30-х років ХХ ст. Починається стаття своєрідним закликem зібрати усі розпорошені по Україні кадри марксизму і утворити монолітну, цілеспрямовану силу (філософський фронт) з метою подальшого розвитку марксистської філософії. Саме таким лейтмотивом наповнений зміст пропонованої В. Юринцем статті. Початком цього процесу науковець називає осінь 1921 року (час створення першої в Україні науково-дослідної кафедри марксизму і марксознавства у Харкові). Основними питаннями, які досліджували на кафедрі, були саме філософські проблеми. У 1924 році на базі кафедри утворено Український інститут марксизму з трьома відділеннями: філософії, економіки, історії. Пізніше (1926 рік) відкрито четверте відділення – кафедра національного питання (на правах відділення). Отже, підсумовує В. Юринець, був закладений “фундамент” подальшої роботи.

Будучи апологетом марксистської ідеології (філософії) вчений на сторінках своєї статті подає нищівну критику головних “віровідступників”. М. Хвильовий і хвильовизм, Д. Донцов (український фашизм), Є. Маланюк, більшість представників діаспорної філософії, М. Грушевський – це ще не повний список немилих марксизмові персоналій і течій. Далі В. Юринець називає завдання, які необхідно найближчим часом утілити в життя. Наведемо кілька найбільш знакових:

– популяризувати філософію діалектичного матеріалізму, перетворивши її в цілісну систему. В цьому контексті філософія повинна розвинути у цілісне утворення марксистсько-ленінське вчення та методологію, протиставивши їх світогляду та методології буржуазного світу;

– актуальною частиною цього масштабного завдання є розробка систем та категорій матеріалістичної діалектики. Мова йде не про механічне калькування логіки Г. Гегеля, а про її трансформацію з точки зору матеріалістичного розуміння діалектичного методу в руслі вчень К. Маркса, Ф. Енгельса та В. Леніна;

– адаптувати метод діалектичного матеріалізму до низки суспільних наук;

– збільшити години викладання діалектичного матеріалізму у вищих навчальних закладах [8, с. 129–135].

Цей та інші факти ще раз ілюструють ситуацію в радянській Україні на початку ХХ ст. Прихід в Україну радянської влади призвів до абсолютної політизації філософії, яку проголосили класовою наукою, а також методологічною основою марксизму. У результаті крізь призму марксистсько-ленінської ідеології аналізувалася уся попередня світова історія філософської думки (в тому числі й українська). “Поновому” переосмислювалися філософсько-світоглядні погляди Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та інших представників української культури.

Говорячи про В. Юринця, слід підкреслити, що з одними його висновками можна погодитись, з іншими ні. Але цей факт не повинен спричиняти повне нехтування та нівелювання його творчості. Отже, робимо висновок: зважаючи на те, що філософія радянського періоду в українській історіософській думці належно не досліджена, такі праці допоможуть об’єктивно зрозуміти специфіку філософської думки окресленого періоду, а також послужать вагомим підґрунтям для подальших наукових розробок. Тому, очевидно, не варто відкидати цілу когорту українських науковців лише через те, що вони жили і працювали саме у такому ідеологічно-історичному часі. Зрозуміло, що їхня творчість була з необхідності залежною від політико-ідеологічних чинників. Вона була частиною ідеології, але, якщо спробувати абстрагуватися, відкриється новий цікавий пласт невідомого відрізка історії української філософії.

1. Горбач Н. Специфіка української філософії. – Львів: Каменяр, 2006. – 216 с.
2. Історія філософії України: Підручник. – К.: Либідь, 1994. – 416 с.
3. Огородник І., Огородник В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 1999. – 543 с.
4. Рожненко М. Трагедія академіка Володимира Юринця. (Штрихи до історії української філософії радянської доби). – К.: Укр. Центр духовної культури, 1996. – 192 с.
5. Юринець В. Демокрит в світле новейших научных исследований // Под знаменем марксизма, 1922. – № 9–10. – С. 84–94.
6. Юринець В. Эдмунд Гуссерль // Под знаменем марксизма. – 1922. – № 11–12. – С. 61–82.
7. Юринець В. Эдмунд Гуссерль // Под знаменем марксизма. – 1923. – № 4–5. – С. 61–85.
8. Юринець В. Философский фронт на Украине // Под знаменем марксизма. – 1930. – № 5. – С. 129–138.

VOLODYMYR YURYNETS' AS A PHILOSOPHY HISTORIAN

Ivan Koziy

*Ivan Franko National University of L'viv, Universytets'ka Str. 1,
L'viv, 79000, Ukraine, academy@lak.lviv.ua*

The article is devoted to the analysis of philosophic works of Volodymyr Yurynets' published in PMZ (Pod znamenem marxisma). Principal vectors of historical and philosophical research of the scientist are investigated. In particular, problems of the West European historiosophy as well as his gnoseological searchings are elucidated.

Key words: Materialism, idealism, phenomenology, psychoanalysis.

Стаття надійшла до редколегії 11.01.2006

Прийнята до друку 30.01.2006